

AZ ÖTÖDIK PECSÉT – AVAGY MILYEN A JÓ MÁRTÍR?

SZABADOS ÁDÁM

Régi film kérdésselvetéséről szeretném elmondani a gondolataimat. Szenteste ki tudja hányadszor megint levetítették a tévében Fábri Zoltán *Az ötödik pecsét* c. alkotását. A rendező 1976-ban Sánta Ferenc hasonló című regényét vitte vászonra, felejtethetlen szereposztással (Őze Lajos, Latinovits Zoltán, Márkus László, Horváth Sándor, Bencze Ferenc, Dégi István). Mivel nincs tévénk, csak most, az elmúlt napokban töltöttem le a filmet az [MTV archívumából](#), miután megkérdezték róla a véleményemet. Bár részleteket láttam már a filmből, eddig valahogy soha nem sikerült végignézniem, és így természetesen azt sem értettem, hogy miről szól. Most viszont kétszer is végignéztem. Nehezen tudna mostantól bárki meggyőzni engem arról, hogy jó filmhez gazdag producerek kellenek. Sok rossz filmet unatkoztam végig az elmúlt években, amelyek költségvetése külön-külön talán a magyar államháztartás egy-egy szegmensét is rendbe tehetné. Fábri Zoltán bebizonyítja, hogy az igényes alkotás elsősorban nem a pénzen múlik. Egy jó forgatókönyv, egy jó rendező és néhány kiváló színész csodákra képes.

Az ötödik pecsét a vértanúságról szól (a cím ezt egyértelművé teszi: az ötödik pecsét a Jelenések könyve motívuma, feltörésekor a mártírokat látjuk az oltár alatt). A cselekmény 1944-ben, a nyilas hatalomátvétel idején játszódik, egy kocsmában. Az asztaltársaság résztvevői – Gyurica úr, az órásmester, Király úr, a könyvügynök, Kovács úr, az asztalos, Keszei úr, a fényképész és Béla kolléga, a kocsmáros – arról beszélgetnek, hogy ha meghalának és utána új életre támadnának, egy gazdag, nagyhatalmú, kegyetlen zsarnok (Tomóceusz Katatiki), vagy egy tisztességes, de nyomorúságos életet élő rabszolga (Gyugyu) sorsát választanák-e. A társaság számára a dilemma hamar valódi kérdéssé válik, hiszen a nyilasok elfogják őket, és el kell dönteniük: szabadulásuk érdekében arcul ütik-e a megkínzott kommunista rabot, feladva ezzel önbecsülésüket, vagy vállalják a halált, a vértanúságot. A film tehát látszólag arról faggat bennünket, hogy kényszerhelyzetben készen állunk-e mártírokká válni (Gyugyut választjuk-e), hogy a lelkiismeretünk tiszta maradjon, vagy inkább a jó élet mellett döntünk, remélve, hogy a lelkiismeretünk sem fog érte vádolni. A szereplőknek erre kell egyenként választ adniuk. Fábri Zoltán filmje azonban nem erről szól.

A film mélyebb kérdése az, hogy miben is áll a valódi vértanúság. Két ellenpontot látunk. Egyik oldalon a művészi fényképész (Keszei úr), a másikon az órásmester (Gyurica úr). Ahogy első találkozásukkor egymásra néznek sejthetjük, hogy a történet kettejük párbaja lesz. Sejtésünk később beigazolódik. A fényképész kiválasztottság-tudatból fakadó torz mártíromsága kerül szembe az órásmester cinizmusnak álcázott humanizmusával. A fényképész világjobbító szándéktól vezérelve feljelenti az asztaltársaságot, de ezt belül krisztusi szenvedésként éli meg. Az órásmester máshogy áldozza fel önmagát. Látszólag saját becsületét adja oda, amikor a szabadulást választja. Alaposan végiggondolta a választását. Kinek van haszna

abból, hogy megőrzi az önbecsülését néhány nyilas előtt? Miért játsszon az ő szabályaik szerint? Kinek jó, ha feláldozza magát, de halálával feláldozza a házában lévő kiszolgáltatott árvákat is? Tudná így becsülni magát? Van ennek értelme? Inkább arcul üti a rabot, hogy szabadon távozhasson. Becstelen lesz, hogy valódi segítség legyen másoknak. Szabadulásakor váratlan bombatalálat éri a helyet, ahol fogva tartották, és valószínűleg mindenki meghal, aki tanúja volt tettének. Úgy tűnik, az ég igazolja őt. Ha egyáltalán szüksége van rá.

A film legmélyebb kérdése azonban nem Gyurica úr önbecsülése. Hanem az, hogy kit üt arcul, amikor elutasítja a vértanúságot. Ne felejtsük el, mi az ötödik pecsét. János menyeyei jelenéseiben azoknak a lelkét látja az oltár alatt, akik Domitianus császár idején nem tagadták meg Krisztust, és nem áldoztak a földi „deus et dominus” előtt. A képi kódolás is egyértelmű. A rab úgy van kifeszítve, mint a kereszten szenvedő názáreti. A kocsmáros Sátánnak nevezi a civil ruhás nyilas vezetőt, Kovács úr pedig egyenesen Krisztust látja a fellógatott emberben, és nem meri megütni őt. Az órásmeister tehát „Krisztust” üti meg az emberiség nevében. Azt a Krisztust, aki erőtlen. Aki vagy nem tud, vagy nem akar segíteni a gyengéken. Azt a Krisztust, akinek semmi haszna sincs. Aki talán nem is Krisztus. Vagy inkább éppen mert Krisztus, ártalmas. Aki az elvont elvekben hisz, mint a fényképész, és aki az elveit másokra is rákényszeríti, ha módjában áll. Gyurica úr a lógó alakban azt a sok küldetéstudatban szenvedő krisztust üti meg, akik miatt olyan nyomorult a világ. De nem szenvedéllyel teszi ezt, hanem csak kényszerből.

Az órásmeister és a fényképész ellenpontozásában a rendező egyértelműen Gyurica úr oldalán áll. Az igazi mártír nem az, aki messiási küldetéstudattal elvont elvekért áldozza fel magát, hanem az, aki ténylegesen jót cselekszik, akár az önbecsülése árán is. Aki nem akarja megváltani a világot, csak az otthonát nyitja meg néhány árva előtt. Az ilyennek nem is kell vértanúvá válnia. Egyedül neki nem kell. Persze a fényképész és az asztalos között is nagy azért a különbség. Kovács úr nem akar Krisztussá válni. De nem is tagadja meg őt, mint az órásmeister, erre ő nem képes. Viszont a vértanúságából sem lesz haszna senkinek. Az órásmeisternek nincs szüksége Krisztusra, és ő sem akar azzá válni. Ezért nem is jelent neki semmit, ha arcul üti. Maga előtt felel magáért. „Ha valaki saját magát csapja be, ott már nagyon nagy baj van” – mondja Gyurica úr a könyvügynöknek. A halálról azonban – mint a jó egzisztencialisták – nem feledkezik meg. Dönteni kell. De mindenki maga dönt. Nincs többes szám, nincs általános elv. „A kérdést ki-kik önmagának válaszolja meg, hát nem érti, Király úr?” Gyurica úr a világmegváltó elvek helyett a humanizmust választja, „-izmus” nélkül. Ez persze éppen őt teszi a könyvügynök szemében „erkölcsbíróvá”. Hiszen a hedonista Király jól látja: ez is egy elv.

Mit gondoljak a film üzenetéről én, aki hiszek Krisztusban? Választottam, és a választásom kötelez; hogy viszonyuljak ennek a fényében a rendező dilemmáihoz? A film hozzám egy másik, személyesebb kérdést intéz. Tőlem ezt kérdezi a film: vajon elképzelhető olyan élethelyzet, amikor fel kell áldoznom a Krisztus iránti hűségemet az emberiség oltárán? Ha a humanizmus és a kereszténység ütközik, választhatom a kereszténységet?

Dönthetek Krisztus gyengesége mellett, ha ennek mások kárát látják? Vagy Jézus követőjeként arcul kell ütnöm a Mestert, ha otthon várnak rám az árvák? Az Apokalipszis ötödik pecsétjének mártírjai nem helyeselhették az órásmester döntését. Perpetua szoptatós anya volt, amikor vértanú lett. Apja követelte tőle, hogy gyermeke érdekében tagadja meg Krisztust. Nem tette. Nem tehette. Még a gyermeke érdekében sem. Az órásmester ezt hallva cinikusan nevet. De mi van, ha Perpetua éppen a gyermeke érdekében nem tehette? A szeretet miatt? A mártírok vajon nem azért vállalták a halált, mert hitték, hogy a halál nem vég, hanem kezdet? Hogy a fellógatott ember – a vágóhídra vitt bárány – oroszán is, aki egyszer igazságot szolgáltat? Vajon nem azért tartottak ki mellette mindhalálig, mert az áldozatában az emberszeretet zenitjét látták, mely csak a mostani erőtlenség által érheti el a célját? Lehet, hogy Gyurica úr éppen ezt nem értette meg?

Van a filmben egy nehezebb kérdés is, amire lehet, hogy egyszer választ kell adnom. Kérheti-e tőlem maga Krisztus, hogy szükség esetén áldozzam fel az iránta való hűségem *lázárát* az emberiesség oltárán? Nem azt, hogy tagadjam meg, hanem csak azt, hogy tegyek úgy, mintha megtagadnám. Mert mi van akkor, ha az ellenségeim hamis választás elé állítanak? Muszáj az ő szabályaik szerint játszani? Szabad elfogadnom a feltételeiket? Miért ne őrizhetném meg belső titokként, hogy ki felé vagyok lojális, ha ezzel nagyobb jót tehetek? Lehet a hírnevem, a becsületelem feláldozása egyfajta „vértanúság”, nem? Valami ilyesmi foglalkoztatta Bonhoeffert, amikor *Etika* c. könyvében az emberiesség erkölcsi határkérdéseit boncolgatta. Neki sem maradt ez elméleti dilemma. Látva a náci rendszer borzalmait, 1943-ban beállt a Hitler elleni összeesküvés tagjai közé. Fedőmunkaként a katonai hírszerzéshez szerződött, hogy a háttérben az összeesküvők ügyét szolgálhassa. Útlevelet adtak neki, utazhatott. Felmentést kapott a katonai szolgálat alól. A figyelmes kívülállók azt gondolhatták, hogy Bonhoeffer behódolt a náciknak. Teológus atyai barátja, Karl Barth gyanakodott is, és gyanakvása érthető volt. Bonhoeffer a helyzetét és motivációit nem tárhatta fel, ezért csak annyit írt neki: „Olyan időkben, amikor annyi minden épül kizárólag a személyes bizalomra, *mindennek vége*, ha bizalmatlanság lép fel...” Bonhoeffer a vértanúságnak azt a módját választotta, hogy Krisztus oltárán feláldozta a mások előtti becsületét. A történelem szokatlanul hamar felmentette őt, de addigra „normális” vértanú lett belőle: kivégezték az összeesküvés miatt. „Normális”-t mondtam, de persze lehet, hogy ez még így sem volt klasszikus mártíromság.

Milyen a jó mártír? – kérdezi Fábri Zoltán. A kérdést mindenképpen megelőzi a názáreti Jézus mellett vagy ellen szóló döntés. De aztán a kérdés velünk marad. Van általános érvényű válasz? Jól döntött Gyurica úr? Szerintem nem. És Bonhoeffer? Hát Perpetua? Az ötödik pecsét feltörésekor kik vannak az oltár alatt? Kik a valódi vértanúk? „Gyurica úr szeret froclizni benneteket” – vigasztalja Kovácsné a saját lelkétől megijedt, meggyötört férjét. „Ezt is azért találta ki, hogy froclizzon benneteket.” „Jaj, Istenem, nem erről van szó, Ilonkám! Sajnos nem erről van szó.” – válaszolja Kovács úr. Szerintem sem. Ezért jó ez a film.